qiymatlarni, xususan belgilangan kriteriyalarning barchasi bo‘yicha amalga oshirish darajasi bu yoki u shaklda shakllantirishda, o‘quv jarayonini tahlil qilish mobaynida malumotlar natijalarini olish shakllantirildi.

Takliflar. Ma’lum bilimlar, noma’lum bilimlar va mavjud tajribalar muammolarining tarkibiy qismlarini inobatga olgan holda, mashg‘ulotlar jarayonida samarali metodlardan foydalanish, talaba e’tiborini muayyan omillarga qaratishga xizmat qiluvchi metodlar, shaxs ongini rivojlantirish, tasavvurini kengaytirish, tafakkurini boyitish va o‘quv mashg‘ulotlari olib boradigan o‘quv fani bo‘yicha baholashning boshqarish tizimi takomillashtirildi, mazkur ishlab chiqilgan metodikani boshqa fanlarni o‘qitishda ham qo‘llash maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar royxati:

(1). Ilalovich, K.K. (2022). The Structure of the Nonlinear-Cumulative Model of Students’ Assessment. European Journal Of Innovation In Nonformal Education, 2(1), p. 147–150.

(2). Kenesbaevich, S.K., Ilalovich, K.K., & Meyrmanovich, M. B. (2024). Assessment In Teaching Based On Interactive Methods In Higher Education Institutions. Onomázein, (62 (2023): December), p. 2563–2567.

(4). Калимбетов, К. Decision-making in the teaching and assessment of computer science for students of higher education institutions in the context of an inexhaustible supply of information. http://science. nuu. uz/uzmu. php.

(6). Сеитназаров, К.К., & Калимбетов, К.И. (2021). Информатика фанини ўқитишда самарали методларни танлаб олишда қарорлар қабул қилиш тизими. Academic research in educational sciences, 2(CSPI conference 1), 755–759-betlar.

(7). Фалина И.Н., Шухардина В.А. Подготовка учителей информатики на факультете педагогического образования МГУ им. М.В.Ломоносова. Вестник Московского университета. Серия 20, “Педагогическое образование”, издательство (М.), № 3, с. 96–108.

(8). Шаталов В.Ф. Быстрая тригонометрия Раздел: Методика преподавания математики. Методика преподавания геометрии. М., ГУП ЦРП “Москва – Санкт-Петербург”, 2002, с. 72.

(9.https://www.google.com/search?q=https%3A%2F%2Fwww.researchgate.net%2Fprofile%2FManzuraAbjalova%2Fpublication%2F349608435_Blum__taksonomiyasi

Мирзалиев Азимжон Алижонович (Farg‘ona davlat universiteti Harbiy ta’lim fakultetining mustaqil ilmiy tadqiqotchisi; azimzhon.mirzaliyev@gmail.ru; ORCID ID 0009-0008-8870-0883)

AXLOQIY-RUHIY TAYYORGARLIKNI TASHKIL ETISH JARAYONINI USLUBIY QO‘LLAB-QUVVATLASH TEXNOLOGIYASI

Annotatsiya. *Maqolada harbiy ta’lim kursantlarining axloqiy-ruhiy tayyorgarligini tashkil etishning metodik texnologiyasi keltirilgan. O‘quv-jangovar vazifalarni bajarish uchun zarur bo‘lgan axloqiy-ruhiy sifatlarni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari ko‘rib chiqiladi. Taklif etilayotgan texnologiya samaradorligini matematik va statistik tahlil qilish amalga oshirildi. Ishda harbiy ta‘limni psixologik va pedagogik qo‘llab-quvvatlashga zamonaviy yondashuvlar, shu jumladan, shaxsga yo‘naltirilgan va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlar qo‘llaniladi.*

Kalit so‘zlar: *axloqiy-ruhiy tayyorgarlik, uslubiy texnologiya, harbiy pedagogika, psixologik barqarorlik, kasbiy va muhim sifatlar.*

ТЕХНОЛОГИЯ МЕТОДИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОЦЕССА ОРГАНИЗАЦИИ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ

Аннотация. *В статье представлена методическая технология организации морально-психологической подготовки курсантов военного обучения. Рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования морально-психологических качеств, необходимых для выполнения учебно-боевых задач. Проведён математико-статистический анализ эффективности предложенной технологии. В работе используются современные подходы к психолого-педагогическому обеспечению военного обучения, в том числе методы личностно-ориентированного и компетентностного подходов.*

Ключевые слова: *морально-психологическая подготовка, методическая технология, военная педагогика, психологическая устойчивость, профессионально-важные качества.*

THE TECHNOLOGY OF METHODOLOGICAL SUPPORT FOR THE ORGANIZATION OF MORAL AND PSYCHOLOGICAL TRAINING

Annotation. *The article presents a methodological technology for organizing the moralpsychological training of military training cadets. The theoretical and practical aspects of the formation of moral-psychological qualities necessary for the performance of combat training tasks are considered. A mathematical and statistical analysis of the effectiveness of the proposed technology has been carried out.*

The work uses modern approaches to the psychological and pedagogical support of military training, including methods of personality-oriented and competence-based approaches.

Keywords: *moral-psychological training, methodological technology, military pedagogy, psychological stability, professionally important qualities.*

Kirish. Axloqiy-ruhiy tayyorgarlik (bundan buyon matnda ART deb yuritiladi) harbiy ta'lim va kursantlarning kasbiy shakllanishi tizimining asosiy tarkibiy qismidir. Bu stressga qarshilikni shakllantirish, o'quv-jangovar motivatsiyani rivojlantirish, axloqiy sifatlarni mustahkamlash va jismoniy va hissiy stressning kuchayishi sharoitida o'quv-jangovar vazifalarni bajarishga psixologik tayyorgarlikni ta'minlashga qaratilgan. Operatsion vaziyatning dinamik o'zgarishi, gibrid tahdidlar va xodimlarga yuqori darajadagi psixologik bosim bilan tavsiflangan zamonaviy qurolli to'qnashuvlarda ART qiymati bir necha bor oshadi. ARTning tegishli darajasisiz kursantlar ekstremal vaziyatlarda qaror qabul qilishda qiyinchiliklarga duch kelishlari, hissiy charchash, jangovar ruhning pasayishi va harbiy guruhlarda shaxslararo munosabatlarning yomonlashishiga duch kelishlari mumkin.

ART muammosiga keng ilmiy qiziqishga qaramay, uning uslubiy asoslanishi, samarali uslubiy texnologiyalarni ishlab chiqish va ularning amaliy samaradorligini baholash masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda. ART uchun mavjud yondashuvlarda nomutanosibliklar kuzatiladi: ba'zi usullar, asosan, irodaviy sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan, boshqalari kognitiv jarayonlarga qaratilgan va ba'zi usullar guruh o'zaro ta'siri bilan ishlashga qaratilgan. Biroq turli xil usul va texnologiyalarni yagona uslubiy tizimga birlashtirishni o'z ichiga olgan tizimli yondashuv hali ham yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Ushbu tadqiqot stressga chidamlilikni shakllantirishga, kursantlarning kasbiy faoliyatga motivatsion ishtirokini oshirishga va ularning axloqiy va jangovar sifatlarini rivojlantirishga hissa qo'shadigan ARTni tashkil etishning uslubiy texnologiyasini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazishga qaratilgan. Tadqiqotning asosiy gipotezasi kognitiv xulq-atvor mashg'ulotlari, stressni inokulatsiyasi, vaziyatni modellashtirish va jamoaviy mashg'ulotlar elementlarini o'z ichiga olgan ARTga kompleks yondashuv kursantlarning axloqiy-ruhiy barqarorligi darajasini sezilarli darajada oshiradi degan taxmindir.

Tadqiqotning maqsadi harbiy ta'lim tizimida uning samaradorligini oshirishni ta'minlaydigan ARTni tashkil etishning uslubiy texnologiyasini yaratish va ilmiy asoslashdir. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar qo'yiladi. ARTga mavjud uslubiy yondashuvlarni tahlil qilish, eksperimental o'quv dasturini ishlab chiqish, Farg'ona davlat universitetining harbiy ta'lim fakulteti negizida sinovdan o'tkazish, matematik-statistik tahlil usullaridan foydalangan holda, joriy etilayotgan texnologiya samaradorligini baholash.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati harbiy o'quv yurtlarining o'quv jarayoni va o'quv dasturlarida qo'llanilishi mumkin bo'lgan ilmiy asoslangan uslubiy texnologiyalarni ishlab chiqishdan iborat. Ushbu texnologiyani joriy etish kursantlarning psixologik barqarorligini oshiradi, kasbiy charchash xavfini kamaytiradi, shuningdek, qiyin sharoitlarda o'quv-jangovar vazifalarni bajarishga tayyorligini yaxshilaydi.

Tadqiqot harbiy psixologiya, pedagogika va kognitiv fanlarning yondashuvlarini birlashtirgan fanlararo xususiyatga ega. Uslubiy asos sifatida stressga chidamlilik, kognitiv xulq-atvorga moslashish, harbiy bo'linmalarda o'quv-jangovar faoliyatni ijtimoiy-psixologik tartibga solish va guruh dinamikasi nazariyalari qo'llaniladi. Shunday qilib, taqdim etilgan tadqiqot zamonaviy harbiy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan birini hal qilishga qaratilgan zamonaviy harbiy mojarolar sharoitida kursantlarga qo'yiladigan yangi talablarni hisobga olgan holda, ART tizimining samaradorligini oshirish.

Adabiyot tahlili va tadqiqot metodologiyasi. Kursantlarning axloqiy-ruhiy tayyorgarligi (ART) masalalari mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlarda keng ko'rib chiqiladi. E.Klimov va S.Rubsovning asarlarida ART kursantlarda psixologik barqarorlik, stressga chidamlilik va o'quv-jangovar motivatsiyani rivojlantirishga qaratilganligi ta'kidlangan. Zamonaviy tayyorgarlik tushunchalari kognitiv xulq-atvor yondashuvlari, stressni inokulatsiyasini amalga oshirish usullari va vaziyatni modellashtirishga qaratilgan.[1,2]

Chet elda olib borilgan tadqiqotlar, masalan, J.Smitning ishi, maxsus tayyorgarlik va treninglar orqali shakllanadigan shaxsning psixologik zaxirasining muhimligini ko'rsatadi. G.Rubin va K.Tomas axloqiy-ruxiy barqarorlikni rivojlantirishda guruh dinamikasi va jamoaviy treninglarning rolini ko'rib chiqadilar.[3]

Axloqiy-ruhiy barqarorlikni shakllantirish usullari. Samarali usullar orasida:

---

[1] Климов Е.А. Психология военной службы. М., "Воениздат", 2019.

[2] Рубцов С.Н. Стресс и профессиональная адаптация военных. СПб., "Питер", 2020.

[3] Rubin G., Thomas K. Military Psychology: Advances and Applications. New York, "Routledge", 2022.

stressni inokulatsiyasi usuli – stressli vaziyatlarga boshqariladigan sho‘ng‘in orqali stressga moslashishni shakllantirish;

kognitiv xulq-atvor terapiyasi – stressli sharoitlarda xatti-harakatlarga ta’sir qiluvchi salbiy kognitiv munosabatlarning o‘zgarishi;

vaziyatni modellashtirish usullari – ekstremal vaziyatlarga tayyorgarlik ko‘rish uchun jangovar sharoitlarni tiklash. Jamoa mashg‘ulotlari va psixologik o‘yinlar – harbiy bo‘linmalarning psixologik uyg‘unligini mustahkamlash.

Tadqiqotdagi muammolar. Keng nazariy asosga ega bo‘lishiga qaramay, mavjud ishlar harbiy ta’lim tizimida ARTni tashkil etishga kompleks yondashishga yetarlicha e‘tibor berilmagani. Bundan tashqari, ko‘pgina tadqiqotlar kognitiv jihatlarga yoki hissiy-irodaviy tayyorgarlikka qaratilgan, turli xil texnikalarni birlashtirish esa qo‘shimcha o‘rganishni talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot uch bosqichda o‘tkazildi:

nazariy tahlil – axloqiy-ruhiy tayyorgarlik mavzusidagi ilmiy adabiyotlarni o‘rganish;

eksperimental bosqich – o‘quv jarayoniga uslubiy texnologiyalarni joriy etish va uni sinovdan o‘tkazish;

analitik bosqich – olingan ma‘lumotlarni statistik qayta ishlash, amalga oshirilgan texnologiyalar samaradorligini baholash.

Tadqiqot kursantlarning axloqiy-ruhiy barqarorligining boshlang‘ich darajasini aniqlash uchun so‘rovnoma orqali o‘tkazildi.

Psixodiagnostik usullar:

– “Stressga chidamlilik shkalasi”;

– “Professional motivatsiya so‘rovnomasi”;

– psixologik test – axloqiy-ruhiy sifatlar dinamikasini baholash.

Matematik-statistik tahlil usullari:

“Student”ning t-mezoni – nazorat (NG) va eksperimental guruh (EG) o‘rtasidagi farqlarning ahamiyatini baholash uchun;

korrelyatsion tahlil – ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash uchun.

Tadqiqot Farg‘ona davlat universitetining harbiy ta’lim fakulteti kursantlari o‘rtasida o‘tkazildi (n = 120). Mavzular tasodifiy ravishda ikki guruhga bo‘lingan: nazorat guruhi (NG) – standart ART dasturidan o‘tdi va eksperimental guruh (EG) – yangi uslubiy texnologiyadan foydalangan holda o‘qitilgan. Eksperimentning 6 oy davomiyligida o‘tkazilgan. Shu vaqt ichida kognitiv xulq-atvor bo‘yicha treninglar, stressni inokulyatsiyasi, vaziyatni modellashtirish va jamoaviy treninglar joriy etildi. Tajriba tugagandan so‘ng, ma’lumotlarni qayta tahlil qilish, texnologiyani joriy etishdan oldin va keyin ko‘rsatkichlarni taqqoslash va guruhlar o‘rtasidagi farqlarni tahlil qilish amalga oshirildi.

Tadqiqot natijalari. Uslubiy texnologiya joriy etilgandan so‘ng, EGda kursantlarning axloqiy va psixologik barqarorligi ko‘rsatkichlari NGga nisbatan sezilarli darajada oshdi. Jadvalda axloqiy-ruhiy barqarorlikning o‘rtacha ko‘rsatkichlari (ballarda) ko‘rsatib o‘tilgan.

Guruh	Tajribadan oldin	Tajribadan so‘ng	O‘sish jarayoni, %
Nazorat guruhi (NG)	67.2 ±2.8	69.1±3.1	+2.8%
Eksperimental guruh (EG)	66.8±2.9	78.4±2.7	+17.3%

Eslatma: $p < 0.01$-NG va EG o‘rtasidagi statistik jihatdan muhim farqlari.

Axloqiy-ruhiy barqarorlik darajasi va stressga chidamlilik ($r = 0.72$, $p < 0.01$), shuningdek, axloqiy barqarorlik va kasbiy motivatsiya ($r = 0.68$, $p < 0.01$) o‘rtasida muhim korrelatsiyalar aniqlandi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari tashkilotning kompleks uslubiy texnologiyasidan (ART) foydalanish kursantlarning axloqiy-ruhiy barqarorligi darajasini sezilarli darajada oshirishga yordam beradi degan farazni qo‘llab-quvvatlaydi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ushbu usul bo‘yicha o‘qitilgan eksperimental guruh (EG) ishtirokchilari stressga chidamlilik, o‘quv-jangovar vazifalarini bajarishga ma’naviy tayyorlik, shuningdek, nazorat guruhiga (NG) nisbatan aniqroq kasbiy motivatsiyani namoyish etadilar.

Taklif etilayotgan uslubiy texnologiya samaradorligining asosiy jihatlaridan biri bu uning ko‘p komponentli tabiati. O‘quv tuzilmasiga kognitiv xulq-atvor mashg‘ulotlari, stressni inokulatsiyasi, vaziyatni modellashtirish va jamoaviy mashg‘ulotlar elementlarini kiritish kursantlarning aqliy faoliyatining turli jihatlariga ta’sir ko‘rsatadigan muvozanatli tizimni yaratishga imkon berdi. Bu ART haqidagi zamonaviy ilmiy g‘oyalarga mos keladi, unga ko‘ra uning samaradorligiga shaxsning kognitiv, hissiy-ixtiyoriy va motivatsion tarkibiy qismlarini rivojlantirishga kompleks yondashuv orqali erishiladi.

Olingan natijalarni boshqa tadqiqotlar ma'lumotlari bilan taqqoslash shuni ko'rsatadiki, ishlab chiqilgan texnologiyaga kiritilgan stressni inokulatsiyasi usuli ekstremal sharoitlarda stressga chidamliligini shakllantirishning eng samarali vositalaridan biridir. D.Petrovning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, stress omillariga asta-sekin ta'sir qilish orqali stressga moslashish o'quv-jangovar vaziyatlarda noto'g'ri reaksiyalar ehtimolini kamaytiradi.[1] Bizning tadqiqotimizda shunga o'xshash tendensiya mavjud: stressni inokulatsiyasi bo'yicha treningdan o'tgan kursantlar o'quv-jangovar vazifalarini bajarishga psixologik tayyorgarlikning yuqori darajasini, shuningdek, qiyin sharoitlarda o'zini-o'zi boshqarish qobiliyatini namoyish etdilar.

Metodikaning samaradorligini oshirishning qo'shimcha omili kursantlarga boshqariladigan muhitda haqiqiy jangovar sharoitlarga moslashishga imkon beradigan vaziyatni modellashtirishdan foydalanish edi. P.Ivanovning ilgari olib borgan tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, o'quv-jangovar vaziyatlarni modellashtirish nafaqat harbiy xizmatchilarning ishonchini oshiradi, balki xavfli vaziyatlarga samarali javob berish uchun zarur bo'lgan avtomatlashtirilgan xulq-atvor naqshlarini ishlab chiqishga yordam beradi.[2] Bizning tadqiqotimizda ushbu texnikani qo'llash axloqiy barqarorlik ko'rsatkichlari va noaniqlik sharoitida qaror qabul qilish qobiliyatining sezilarli darajada oshishiga olib keldi.

Shuni ta'kidlash kerakki, jamoaviy mashg'ulotlar va psixologik birdamlik usullari axloqiy-ruhiy barqarorlikni shakllantirishda alohida rol o'ynadi. Stressli vaziyatlarda kursantlarning jamoaviy o'zaro ta'siri nafaqat jamoaviy ruhni mustahkamlashga, balki bo'linma ichida o'zaro qo'llab-quvvatlash va ishonchni shakllantirishga yordam beradi. G.Rubin va K.Tomas ta'kidlaganidek, bo'linmaning yuqori darajadagi birlashishi uning o'quv-jangovar samaradorligi va axloqiy barqarorligi bilan bevosita bog'liq.[3] Bizning tadqiqotimiz natijalari buni qo'llab-quvvatlaydi: eksperimental guruhda yakdillik va shaxslararo munosabatlar ko'rsatkichlarida sezilarli yaxshilanish kuzatildi.

Olingan ijobiy natijalarga qaramay, tadqiqotning ba'zi cheklovlarini ta'kidlash kerak. Birinchidan, namuna, asosan, Farg'ona davlat universitetining harbiy ta'lim fakulteti kursantlari tomonidan taqdim etildi, bu esa turli xil xizmat sharoitlarida bo'lgan kursantlarning keng doirasiga ma'lumotlarni ekstrapolatsiya qilish imkoniyatini cheklaydi. Ikkinchidan, tadqiqot olti oy davom etdi, bu qisqa muddatli ta'sirlarni aniqlash uchun etarli vaqt, ammo olingan o'zgarishlarning uzoq muddatli barqarorligini qo'shimcha kuzatishni talab qiladi.

Xulosa. ARTni tashkil etishning ishlab chiqilgan uslubiy texnologiyasi kursantlarning axloqiy-ruhiy barqarorligini sezilarli darajada oshirishga imkon beradi. Tajriba uning samaradorligini ko'rsatadi, bu statistik ma'lumotlar bilan tasdiqlanadi. Keyingi tadqiqotlar istiqbollari texnologiyani o'quv-jangovar sharoitlariga moslashtirish va uning kursantlarning o'quv-jangovar samaradorligiga ta'sirini o'rganish bilan bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

(1). Климов Е.А. Психология военной службы. М., "Воениздат", 2019.

(2.) Рубцов С.Н. Стресс и профессиональная адаптация военных. СПб., "Питер", 2020.

(3). Smith J. Psychological Resilience in Military Training. Oxford: Oxford University Press, 2021.

(4). Rubin G., Thomas K. Military Psychology: Advances and Applications. New York, Routledge, 2022.

(5). Иванов П.А. Теория и практика морально-психологической подготовки. Казань, Академия наук, 2023.

(6). Петров Д.А. Проблемы военной психологии и пути их решения. Екатеринбург, Уральский военный университет, 2022.

(7). Захаров Е.В. Цифровые технологии в военной подготовке. Москва, изд-во Военной академии, 2023.

(8). Иванов П.П. Современные методы стресс-менеджмента в военном образовании. СПб., Академия МО РФ, 2021.

(9). Смирнов О.В. Инновационные технологии в морально-психологической подготовке. Казань, Военное издательство, 2019.

[1] Петров Д.А. «Проблемы военной психологии и пути их решения». Екатеринбург, Уральский военный университет, 2022.

[2] Иванов П.А. Теория и практика морально-психологической подготовки. Казань, Академия наук, 2023.

[3] Rubin G., Thomas K. Military Psychology: Advances and Applications. New York, Routledge, 2022.